

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG

**Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborába
(1944–1953)**

**Beregszász–Ungvár
2017**

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG
Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2016. november 17–20.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa

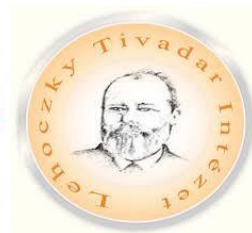
Beregszász–Ungvár
2017

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG
Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiiba (1944–1953)

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2016. november 17–20.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

„RIK-U” Kiadó
Beregszász–Ungvár
2017

ББК: 63.3 (2РОС)-8
УДК: 323.282 (061.3)
Т-12

A kötet a 2016. november 17–20-án Beregszászon megtartott a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont által rendezett „HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)” c. nemzetközi konferencia anyagait tartalmazza.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont műhelyében
az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával.

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

A kiadásért felel: *Orosz Ildikó*
Tördelés: *Molnár D. István*
Borító: *Molnár D. István*
Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

**A kiadvány megjelenését Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma
által kiírt Gulág Emlékév – 2016 pályázati program támogatta.**

ISBN 978-617-7404-36-0

© Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István, 2017
© A szerzők, 2017

„RIK-U” Kiadó, Ungvár
Nyomdai munkák: Kálvin Nyomda, Beregszász, Kossuth tér 4.
Felelős vezető: Lacz Csilla

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
--------------	---

Bocskor Andrea: Kisebbségvédelem az Európai Unióban, avagy az EU reakciói a kisebbségi jogsértésekre és a kommunizmus büntetteire	9
--	---

Seres Attila: A Kárpátaljai Református Egyház az 1956. évi forradalom idején. Iratok a szovjet állami Vallásügyi Tanács archívumából 1956–1957....	32
---	----

Csiszár Imre: A kényszermunkatáborok és a hadifogolytáborok világa a hajdúnánási túlélők elbeszéléseinek tükrében	79
--	----

Fodor Gusztáv: A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálásának idején (1944–1954)	97
---	----

Ötvös István: Vagontörténelem – gondolat kísérlet	118
--	-----

Janek István: Esterházy János felvidéki magyar politikus munkássága, elítélése és a szovjetunióbeli Gulágon eltöltött évei	126
---	-----

Ilyés Gábor: A málenkij robot emlékezete a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken felállított emlékjelek tükrében	150
---	-----

Köteles László: Málenkij robot a jelenlegi Szlovákia területén. A szlovákiai magyarság sorsa 1944–53	177
---	-----

Lukáč Gábor: Felső-Bodroghöz civil férfilakosságának legnagyobb áldozati vesztesége a 20. században.....	193
---	-----

Dupka György: A GUPVI–GULÁG táborokba elhurcolt magyar foglyok nyomában az oroszországi Baskíriában, Tatárföldön és a Kaukázus országaiban a levéltári iratok, visszaemlékezések és a helyszíni vizsgálatok tükrében	208
---	-----

Szamborovszkyné Nagy Ibolya: Konceptiós perek, politikai elítéltek, egyszerű emberek. Szovjet belbiztonsági tisztogatások Nagyberegen (1945–51).....	226
---	-----

Molnár D. Erzsébet: A kárpátaljai németység szovjet hadifogolytáborokba hurcolása és internálása (1944–1946)	245
---	-----

A KÖTET SZERZŐI	263
-----------------------	-----

A KONFERENCIA FOTÓANYAGAI.....	268
--------------------------------	-----

**ESTERHÁZY JÁNOS FELVIDÉKI MAGYAR POLITIKUS
MUNKÁSSÁGA, ELÍTÉLÉSE ÉS A SZOVJETUNIÓBELI GULÁGON
ELTÖLTÖTT ÉVEI**

**ACTIVITY, CONVICTION AND YEARS ON THE SOVIET GULAG OF
JÁNOS ESTERHÁZY, THE HUNGARIAN POLITICIAN OF UPPER
HUNGARY**

JANEK ISTVÁN

RESUME

The purpose of this study is the introduction of the mediation of János Esterházy in the bilateral relations of Slovakia and Hungary mentioning only a few examples due to limitations in length. In the second part of the study, the activity of Esterházy in the Jewish question is discussed; the reasons behind his voting against the Jewish law. János Esterházy considered it his main goal to forge the Hungarian minority in Slovakia together, and he imagined the life of the community in the form of a great family. The person of Esterházy is interpreted in different ways in the Slovak and Hungarian history writing. As president of the Hungarian Party he regularly visited Hungarian towns and villages and he endeavoured to remedy the grievances of the local people. He also played a key role in the development of bilateral connections and diplomatic negotiations in 1939-1944. Hungarian and Slovak politicians asked for his opinion in every important case, and he also mediated between the two countries. He maintained good connections with the highest Hungarian and Slovakian circles, and he regularly met with foreign diplomats accredited to Bratislava. He would travel to Budapest where he spoke up not only for the Hungarian minority in Slovakia but also for the Slovakian minority in Hungary. Esterházy's policy was determined by his Christian Catholic faith, his minority consciousness and social sensitivity. These three elements formed the fundamentals of his Christian social conception. His Christianity meant charity, social responsibility and the protection of the weak and the persecuted. In order to understand his personality, it must be emphasised that he had solid moral principles. In the third part of the study, is about Esterházy's life from 1945 to 1957. Also in this part treats with his life in Gulág and his legal proceeding in Sovietunion and Czechoslovakia.

Esterházy János gróf 1901. március 14-én született Nyitraújlakon, régi történelmi családban, a galántai Esterházyak cseszneki ágához tartozott. Dédapja báró Jeszenák János nyitrai kormánybiztos volt, aki részt vett az 1848-as magyar szabadságharcban, és akit 1849-ben a császáriak kivégeztek. Apja, Esterházy János korán meghalt, édesanyja Tarnowska Erzsébet lengyel grófnő volt, aki

özvegyként két testvérével együtt nevelte Esterházyt. A család mintegy 5000 holdnyi földterületet tudhatott magáénak, amelynek egy része Magyarországon, de a nagyobbik része Csehszlovákiában volt. 1919-ben a csehszlovák földreform következtében birtokaik egy része elveszett. A fiatal Esterházy Budapesten járt gimnáziumba és ott kereskedelmi akadémiát végzett, ezután a saját birtokán gazdálkodott Nyitraújlakon. 1924-ben feleségül vette Serényi Livia grófnőt, akitől két gyermeke született, János és Alice.

Esterházy János fiatalon csatlakozott az Országos Keresztényszocialista Párthoz, amelynek 1932-ben lett az elnöke, ugyanakkor lett a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnöke is. Az 1935-ös választásokon Kassa képviselőjeként bekerült a csehszlovák parlamentbe. Esterházy grófi rangban született, arisztokrata származásához nem ragaszkodott, nem szerette, ha grófnak szólítják. Szívesen vette az egyszerű emberek szíves vendéglátását, s maga is kész volt azonnal a bajbajutottak segítségére sietni, ezt élete során sokszor megtette. Esterházyt 1936-ban a két csehszlovákiai magyar párt, az Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt egyesülésekor létrejött Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt (EMP), majd 1938-tól Felvidéki Magyar Párt ügyvezető elnökévé választották. 1938-ban, az első bécsi döntés után Kassa képviselőjeként a város átadásakor nagy meglepetésre bejelentette, hogy ő Szlovákiában marad, s inkább az ottmaradt 61.737 magyarral vállal sorsközösséget.³³⁶ Esterházy 1938. november 11-én, Kassa Magyarországhoz való visszacsatolásának alkalmából Horthy Miklós kormányzótól nyilvánosan kérte, hogy tartsák tiszteletben a Magyarországhoz került szlovákok jogait.³³⁷ Célja ezzel az volt, hogy a magyar politika vezetőinek figyelmét felhívja a Magyarország fennhatósága alá kerülő szlovákokkal szemben tanúsítandó méltányos magatartásra. Esterházy azt vallotta, hogy a magyar nemzetiségi politikának a szlovák kisebbség felé nagyvonalú kisebbségi politikát kell adni, mert így a szlovák államvezetés sem fogja gátolni a szlovákiai magyar kisebbség politikai és kulturális jogait. Esterházy mint kisebbségi magyar örült, hogy a szlovákiai magyarok visszakerülhettek anyaországukhoz, de elégedetlen volt a komáromi tárgyalás, majd a bécsi döntés lefolyásával. Esterházy a komáromi tárgyalások kudarcát szerencsétlenségnek tartotta. A magyar kormány szemére vetette, hogy a szlovákokkal szemben Komáromban meglehetősen türelmetlen magatartást tanúsítottak, ami szerinte helytelen volt.³³⁸ Véleménye szerint a bécsi döntést el lehetett volna kerülni, ha kellő türelemmel és tapintattal közelítettek volna a kérdéshez. Esterházy azt javasolta a magyar kormánynak, hogy önként mondjon le mintegy ezer négyzetkilométernyi területről, ami révén a magyarok visszaszerezhetnék a szlovákok jóindulatát, s a két nép is közeledhetne

³³⁶ Molnár Imre: Esterházy János élete és mártírhála. Budapest, Méry Ratio, 2010. 117.

³³⁷ ESTERHÁZY Lujza: Szívek az ár ellen. Budapest, Püski, 1991. 95.

³³⁸ MOLNÁR Imre: „Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...” Esterházy János élete és mártírhála. Kecskés László Társaság, Komárom, 2008. 84.

egymáshoz. Esterházy a Surány és Tótmegyer közötti területeket javasolta, amely amúgy is szlovák többségű volt, de ezt a magyar kormány elutasította.³³⁹

1939. március 14-én megalakult az önálló Szlovák Köztársaság. Szlovákiában az ottani magyarok érdekei védelmezésére Esterházy megalakította a szlovákiai Magyar Pártot.³⁴⁰ *Magyar Hírlap* néven új napilapot alapított, miután az *Új Híreket* a szlovák hatóságok betiltották. Pártja nevében a nemzetiszocializmus eszméit és politikáját igyekezett elvetni. A párt tevékenységét ezért egy időre felfüggesztették, tagjait gyakran érték inzultusok, a vezetőket minden vádemelés nélkül hosszabb-rövidebb időre internálták. Esterházy tisztában volt azzal, hogy ezen nehéz helyzetnek a kárvallottai csakis a szlovák és a magyar kisebbségek lehetnek. A két állam viszonyában kialakult a reciprocitás politikája. E nehéz helyzetet orvosolandó Esterházy megbeszéléseket folytatott a magyar és a szlovák kisebbségek jogairól a magyar politikai vezetőkkel és Jozef Tisóval, Szlovákia államelnökével is. A Magyar Párt 1939–45 között az egyedüli legális magyar szervezet maradt, a politizáláson túl a szociális, kulturális, érdekvédelmi szerepe került előtérbe. Esterházy ezt 1941-ben így fogalmazta meg: „Szlovákia minden magyarjának ma pártunkban van a helye! Legyen együtt az egész itteni magyar család.”³⁴¹ Esterházy a Magyar Párt vezetőjeként és a szlovák parlament képviselőjeként a szlovák politikai közélet jelentős személyiségei közé tartozott, aki nem habozott nyíltabban kifejezni nézeteit. Kortársai a szlovák kormány rossz lelkiismeretének tartották időnként, hiszen ő mindent szóvá tett, amit a hatalom birtokosai eltitkolni igyekeztek. Olyan személlyé vált, aki nyugodtan kritizálta a Tiso vezette kormány lépéseit.³⁴² A szlovák parlament munkájában egyetlen magyar képviselőként vett részt. Esterházy szlovákiai tevékenysége során eredményeket ért el a kisebbségi magyarok asszimilációjának megakadályozása terén. Ennek keretében Magyar Házak jöttek létre, ezekben pártiroda, kultúregyleti helyiségek kaptak helyet. Ezek a helyiségek a magyar közösség megmaradását, nemzeti tudatának továbbörökítését szolgálták. A két állam kisebbségi viszonyában elhatalmasodó reciprocitásos politika következtében sorozatos sérelmek érték a magyar és a szlovák kisebbségeket, ennek ellenére kitartóan hirdette a két nemzet egymásrautaltságát. Esterházy fontosnak tartotta, hogy a szlovákiai magyarság anyagi és kulturális életét is támogassa. Az ő közbenjárásának is köszönhető volt, hogy Magyarországon megjelenhetett a *Slovenská Jednota* szlovák nyelvű újság,

³³⁹ SIMON Attila: Magyar idők a Felvidéken 1938–45. Budapest, Jaffa, 2014. 32–33.

³⁴⁰ A Magyar Párt működését a szlovák kormány 1939-ben mintegy két évre felfüggesztette, és hivatalosan csak 1941. november 6-án regisztrálták a politikai pártok jegyzékében. Addig csak olyan megtúrt módon működhetett, tevékenységét a szlovák végrehajtó szervek mindenütt gátolni igyekeztek. HETÉNYI Martin: (Zjednotená) Maďarská strana na slovensku 1939–1945. Nyitra, Univerzita Konštantína, 2011.75.

³⁴¹ *Magyar Hírlap*, 1941. december 17. 1.

³⁴² PODDŰMBIERSKÝ GÁL Ján: Z kalicha utrpenia. Komárno, Pravda, 1947. 192.

ezen felül több száz szlovák nemzetiségű vasutast az ő közbenjárására sikerült megmenteni az elbocsájtástól. Emellett tiltakozott a magyar kormánynál, ha a magyarországi szlovákok ellen túlzott szigorral léptek fel.³⁴³ Esterházy János legfőbb feladatának a magyar kisebbség összekovácsolását tekintette, s a közösség életét egy nagy család formájában képzelte el. A Magyar Párt elnökeként rendszeresen végigjárta a magyarlakta városokat és falvakat, és igyekezett orvosolni az ott élők panaszait, ezenfelül a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében és a diplomáciai tárgyalásokban óriási szerepe volt 1939–1944 között. Minden fontos esetben kikérték véleményét a magyar és szlovák politikusok, diplomaták, és közvetítő tárgyalásokat is folytatott a két ország között. Esterházy rendszeresen találkozott a Pozsonyba akkreditált külföldi diplomatákkal is. Hetente találkozott a magyar és a német követség munkatársaival, akiknek beszámolt a szlovákiai magyarság helyzetéről és segítségüket, illetve közbenjárásukat is kérte. Esterházynek úgy kellett vezetnie a pártját, hogy nem csupán a magyar kisebbség érdekeinek kellett megfelelnie, de egyben Pozsonynak, Budapestnek és részben Berlinnek is, ami majdnem lehetetlen feladat volt, de neki mégis sikerült. Esterházynek már 1939-től meg kellett küzdenie a szlovák vezetés reciprocitási politikájával, amely elég nagy gondot okozott neki és pártjának és az egész szlovákiai magyar kisebbségnek. A reciprocitás politikáját hiba volt alkalmazni a két állam viszonyában, hiszen a két kisebbség eltérő nagyságú, szerkezetű, múltú és öntudatú volt Magyarországon és Szlovákiában. Ezenfelül mindkét kisebbségnek eltérő igényei voltak. A szlovák vezetés arra használta fel a reciprocitást, hogy minél több jogot vonhasson meg a magyar kisebbségtől, és ehhez a magyar vezetés is partner volt sok esetben, hiszen sokszor a magyarországi szlovákok asszimilációját elősegítő nemzetiségi politikát folytatott. A magyar kormány kisebbségellenes lépését azonnali szlovák ellenlépés követte. A szlovákiai magyarok elleni sérelmeket Esterházy és pártja összegyűjtötte, és azokat állandóan számon kérte a pozsonyi kormányzaton, néha eredménnyel, de legtöbbször eredmény nélkül. Esterházy rendszeresen járt Budapestre is, ahol a szlovákiai magyarság, de a magyarországi szlovákság érdekében is fellépett. Esterházy szerepe a szlovák–magyar kapcsolatok szempontjából ebben az időszakban megkerülhetetlen volt. Ennek ellenére afféle megtúrt tagja volt a szlovák törvényhozásnak.³⁴⁴

³⁴³ SZALATNAI Rezső: Memorandum Maďari na území ČSR v rokoch 1938–1945. In: MAYER Judit (szerk.): Obžalovaný prehovorí. Dokumenty z dejín Maďarov v Československu. Bratislava, Kalligram, 1994. 168.

³⁴⁴ A szlovák vezetés abból indult ki, ha ők adnak a szlovák parlamentben egy parlamenti képviselői helyet a magyar kisebbség képviselőjének, akkor a magyarok is idővel adnak helyet egy szlováknak a budapesti parlamentben. A magyar vezetés nem adott a szlovák kisebbségnek parlamenti helyet a háború egésze alatt. Ezért Esterházy Szlovákiában fokozatosan csökkenő jogkörrel és befolyással rendelkezett az 1939–1944 közötti időszakban. Emiatt vált idővel megtúrt személyiséggé a szlovák parlamentben, és többször is megpróbálták a parlamenti mentelmi jogát is megszüntetni, különböző kihágásokra hivatkozva. Lásd: MOLNÁR I. 2008. 197–198.

Esterházy többször is fellépett a szlovákiai magyarság érdekében, így például 1939. július 21-én elmondott parlamenti beszédében hiányolta, hogy az alkotmány nem ad biztosítékot arra, hogy a „szlovák nemzet [...] minket, magyarokat bármilyen téren és tekintetben alsóbbrendűnek nem tekinthet, s egyenjogúságunk rovására semmit sem tehet. [...] Aki államot alapít, az előtt annak kell lebegnie, hogy az állam ne legyen konjunkturális alkotás, hanem évszázadokra szóljon”.³⁴⁵ Esterházy János beszédeiben a magyar–szlovák egymásrautaltságot hangoztatta, és a feszültségek feloldását próbálta elérni. Kétoldalú közvetítői szándékát a következő eset kapcsán is nyomon követhetjük. 1939. április elején magyarellenés propaganda-hadjárat indult Szlovákiában. Mind a szlovák vezetők megnyilatkozásaiban, mind pedig a tömegtájékoztatásban nagy hangsúlyt kapott a magyarellenesség, amelynek igen hatékony táptalaja volt az első bécsi döntés előtti országhatárok visszaállítására törekvő szlovák területi követelés. A szlovák revíziós propagandát a magyar hatása nyomán építették ki. A magyar politika által hirdetett Szent István-i állameszmével a Nagy-Szlovákia és a Nagymorva Birodalom elméletét állították szembe.³⁴⁶ Szlovákiában „a szentistváni gondolat így nemzi a pribinai gondolatot, a harmincmillió magyar vágya a hatmillió szlovákét, a történelmi határ és jog elmélete a Nagymorva Birodalomra emlékeztető jogét – a »mindent vissza« és a »nem, nem soha« fogadkozásai pedig szó szerinti fordításukat”.³⁴⁷

Szlovák részről már 1939. április 10-én megkezdődött a közvélemény megdolgozása. Kezdetben csupán a szlovák rádió és sajtó támadta a szlovákiai magyarságot, később beszédekben a politikusok is. „A sajtó a magyarokat gyilkosoknak, a magyar csendőröket vérszomjas bestiáknak nevezte,»³⁴⁸ ami a korábban lezajlott katonai összecsapások (kis háború) miatt sokkolta a szlovák közvéleményt.³⁴⁹ A szlovák kormány azt kifogásolta, hogy Magyarországon a

³⁴⁵ MOLNÁR Imre (szerk.): Esterházy János: A kisebbségi kérdés. Válogatott írások, beszédek, interjúk. Ister, Budapest, 2000. 146–147.

³⁴⁶ Felfogásuk szerint Nagy-Szlovákia területébe az első bécsi döntéssel elcsatolt, valamint a Morvaországban élő szlovákok által lakott területek is beletartoznának. Az így létrejövő területről kitelepítenék a zsidókat, a magyarokat, a cseheket és a cigányokat. Hazahoznák viszont az USA-ban élő szlovákokat, és így egy olyan, számbelileg erős, nemzetileg homogén szlovák terület alakulhatna ki, amely ellen tudna állni mind a cseh, mind a magyar hatalmi törekvéseknek. Az ezeréves múltra hivatkozó és a kultúrfölényt hangoztató magyar propagandára is megszületett a válasz. A szlovák verzió szerint Pribina birodalmában már magas fokú kultúra virágzott, amikor a barbár magyarok még Ázsia pusztáin nyereg alatt puhították a húst. „Mít kérkednek mindig Szent Istvánnal, sokkal nagyobb volt nála Cirill és Metód” – hangoztatta a szlovák propaganda. Egyes hivatalos szlovák politikai személyek Vácot, Esztergomot, Miskolcot követelték.

³⁴⁷ PEÉRY Rezső: Hét sovány esztendő gazdag termése. In: TÓTH László (szerk.): Hontalanok. Pozsony, Kalligram, 2013. 65.

³⁴⁸ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL OL), Külügyminisztérium (továbbiakban: KÜM), K-63, 456. csomó. 51/pol. 1939. sz. (Pozsonyi magyar követség jelentése.)

³⁴⁹ A kis háború eseményeivel kapcsolatosan lásd: JANEK István: Az elfelejtett háború. *Történelmi Szemle*, 2001/3–4. 299–313.

reciprocitásra hivatkozva több szlovák kisebbségi aktivistát inzultáltak a magyar hatóságok. Ezek mintegy reakciók voltak arra, hogy a szlovák hivatalos szervek több vezető magyar értelmiségit letartóztattak. Esterházy a keresztény és humanista értékrendjét igyekezett propagálni és a reciprocitás politikáját és a hatósági túlkapásokat elítélte. „Ha itt, Szlovákia területén egy ultrasoviniszta szlovák úgy véli önálló hazájának érdekeit legjobban szolgálni, hogy egy nyitrai, pozsonyi, eperjesi vagy besztercebányai magyarnak a pártjelvényét leszakítja, vagy őt nemzeti érzésében provokálólág sérti, úgy ez az ultrasoviniszta szlovák éppúgy árt hazájának, mint ahogyan árt az a magyarországi ultrasoviniszta magyar, aki akár szóval, akár tettel igyekszik a magyarországi szlovákok nemzeti fejlődését megakadályozni vagy gátolni.”³⁵⁰ Esterházy 1939. május 12-én felhívta pártja tagjait a pozsonyi pártgyűlésen tartott beszédében, hogy tartózkodjanak a provokációktól, és a budapesti kormány tevékenységét is kritizálta, hogy a magyarországi szlovákok kulturális és egyesületi tevékenységét korlátozza.³⁵¹ Esterházy a két nemzet egymásrautaltságát többször is hirdette, egyik ilyen beszédét 1939. december 21-én mondta el: „Nézetem szerint a Duna-medencében élő kis nemzeteknek, különösen most, ebben a háborús légkörben egymásra kell találniuk, hogy függetlenségüket megőrizve biztosítsák a Duna-medencének, vagy ha úgy tetszik, a Kárpátok medencéjének békés életét. (...) A nemzetiségi kérdésben soha véka alá nem rejtettem felfogásomat, amely szerint minden nemzetnek vagy nemzetiségnek joga van arra, hogy nemzeti életét maradéktalanul kiélje, még abban az esetben is, hogy ha azt nem élheti saját független államának kereteiben. Ennek természetes következményeként vallom azt az elvet, hogy a magyarországi szlovákoknak meg kell kapniuk mindazt, amihez mint nemzetiségnek istenadta joguk van.”³⁵² Esterházy beszéde további részében kifejtette, hogy nem mondhat le a magyar kisebbségi jogokról, amiket a Csehszlovák Köztársaságban kemény harcok árán szereztek meg és amiket a szlovák államba is átvittek.

Esterházy tevékenysége a két állam viszonyában legfőképpen a magyar–szlovák közeledésre irányult, és tevékenysége révén ezt próbálta elérni budapesti és pozsonyi tárgyalásai alkalmával is. Egy ilyen esetről tanúskodik a következő eset is. 1939. július elején Esterházy Jozef Tiso elnöknél tett látogatást. A beszélgetésen többek között kifejtette: a magyar kormány nehezményezi, hogy a szlovák kormány a bécsi döntés óta semmilyen könnyítést sem tett a kisebbségi jogok terén a szlovákiai magyarság számára. Esterházy ennek ellenére nem zárkózott el attól, hogy tárgyalásokat folytasson a két ország kapcsolatainak szorosabbra fűzése érdekében. Esterházy szerint a magyar kormány akkor menne bele ilyen jellegű tárgyalásokba, ha Tiso rajta keresztül előre megüzenné

³⁵⁰ *Esti Újság*, 1939. május 14. 1–2.

³⁵¹ Slovenský Národný Archív (továbbiakban: SNA), Ministerstvo vnútra, 15. doboz, 5499/1939.

³⁵² SNA, Snem Slovenskej republiky, Príloha k tesnopiseckej zpráve o 21. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave 21. decembra 1939. 46.

elvárásait és szándékait azzal kapcsolatban, hogy mit kívánnak tenni az ottani magyarság helyzetének javítása érdekében. Esterházy jelezte Tisonak, hogy Magyarországnak nincsenek területi követelései Szlovákiával szemben.³⁵³ Tiso örömmel nyugtázta a kijelentést, és elmondta, ő személy szerint mindig is őszintén szerette volna, ha a két állam között fejlődhetnének a baráti kapcsolatok. Tiso kifejtette, ha előre tudja, milyen határmódosítás következik be, Komáromban megegyezett volna a magyar kormánnyal az átadandó területek nagyságáról.³⁵⁴ Valószínűsítette, hogy amennyiben így alakult volna a helyzet, 1939 elején már gazdasági, kulturális és politikai megállapodásokat köthettek volna Magyarországgal. „Itt hibáztam el én a dolgot”³⁵⁵ – mondta Tiso. Azt viszont a magyar kormány szemére vetette, hogy a bécsi döntés után a magyarországi szlovákokkal nem úgy bántak, ahogy azt Horthy Miklós kormányzó kassai beszédében megígérte.³⁵⁶ Az 1938. november és 1939. július közötti atrocitások miatt viszont magyarellenessé lett a szlovák közvélemény. Ő, Tiso személy szerint ezért nem akarta kezdeményezni a két ország közötti közeledést. Ezzel ugyanis saját lemondását készítette volna elő. Javasolta Esterházynak, hogy a két kormány kezdjen gazdasági tárgyalásokat, melyek keretében titkos megbeszéléseket is folytathatnának, és olyan kulturális és politikai megállapodásokat köthetnének, amelyekről a németeknek nincs tudomásuk. Garanciát vállalt volna továbbá arra, hogy a szlovák kisebbségi követelések nem lesznek túlzóak, valamint azt, hogy csak annyit kérnének a magyarországi szlovákok számára, amennyit a magyar kormány jóakarattal megadhat. Esterházy a beszélgetés végén megígérte Tisonak, hogy minderről beszámol a magyar külügyminiszternek.³⁵⁷

Esterházyt közvetítői tevékenysége miatt is érte támadás szlovák részről, amiről a következő eset tanúskodik: Konstantin Čulen szlovák parlamenti képviselő a szlovák parlamentben támadás alá vette a magyar külpolitika Szlovákiával szembeni politikáját és Esterházyt is. Válaszul 1940. május 7-én Esterházy beszédet mondott a szlovák képviselőházban, amelyben az őt ért támadásra reflektált, miszerint túl sokat járt Budapestre. Elismerte, hogy valóban rendszeresen megfordult Magyarországon, és találkozott a magyar miniszterelnökkel és a külügyminiszterrel is. Mindezt a következőképpen kommentálta: „Akkor járok, amikor úgy érzem, hogy valami bajon segíteni kell. Azt is megmondom, mert nem vagyok nagyképű, hogy az előbb említett urakkal nem nagypolitikai kérdésekről beszélünk és nem tárgyaljuk azt, hogy miképpen

³⁵³ MNL OL, K-64. KÜM, 89. csomó. 1940–65 tétel. Szám nélküli irat. 1939. július 6.

³⁵⁴ A komáromi tárgyalásokhoz lásd: SALLAI Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002. 82–103.

³⁵⁵ Uo.

³⁵⁶ Horthy Miklós és kísérete 1938. november 11-én vonult be Kassára, ahol szlovák nyelvű beszédet is mondott horvát kiejtéssel, amelyben üdvözölte a szlovákokat az új hazában. Horthy Miklós beszédét a magyar rádió is közvetítette. A magyarországi szlovákok számára egyenjogúságot ígért a magyarokkal.

³⁵⁷ MNL OL, K-64. KÜM, 89. csomó. 1940–65 tétel. Szám nélküli irat. 1939. július 6.

fog a háború után Európa térképe kialakulni, hanem igenis a nem igazolt szlovák vasutasok és postások érdekében és hasonló ügyekben járok el, és ha akadna valaki, aki szavamat kétségbe meri vonni, írásbeli bizonyítékot fogok bemutatni arról, hogy intervencióm folytán hány szlovák állami tisztviselő nyerte vissza kenyerét.”³⁵⁸ Esterházy elmondta, hogy a politikai pályafutása kezdete óta a szlovákokkal való barátságot vallotta és hirdette.³⁵⁹ „[...] Hinni szeretném, hogy ezek a tünetek csak átmenetiek, és hogy be fog következni itt is a józan belátás politikája, amely az »élni és élni hagyni« alapján nyugszik.”³⁶⁰

1941. július 22-én Esterházy a szlovákiai magyar kisebbség helyzetét a szlovák parlamentben is szóvá tette, mégpedig a propagandahivatal felállításáról folytatott vitában. Régóta nem szólalt már fel, kezdte beszédét. „Azon a véleményen vagyok, hogy amikor ilyen gondterhes időkben élünk, nem való, hogy a kisebbség minden panaszával, sérelmével a nyilvánosság elé menjen. A kívánságainkat, panaszainkat eljuttattuk az illetékes kormánytényezőkhöz, és meg vagyok győződve arról, hogy kéréseinket és panaszainkat jóakaratóan orvosolni fogják, ezért nem akarok elébe vágni a kormány elé terjesztett memorandumok sorsának.” A szlovák kormány által oly fontosnak tekintett propagandaügyek kapcsán értetlenségének adott hangot: „[...] miért kell éppen a magyar emberek rádióit a hivataloknak lepecsételni, illetve úgy beállítani, hogy Budapestet ne hallgathassák?” Esterházy közbekiabálásokkal kísért felszólalásában kicsinyes intézkedésnek nevezte az ilyen eseteket, és megkérdőjelezhetőnek tartotta azt az állítást, hogy a kisebbségek egyenlő elbánásban részesülnek a szlovákokkal: „[...] mi itt a magyar részről eleget teszünk állampolgári kötelességeinknek, de ennek ellenében elvárjuk azt, hogy ezt méltán honorálják is, mert a magunk részéről nem fogjuk hagyni, hogy minden kishivatalnok kénye-kedve szerint bánjon velünk.” Esterházy beszéde további részében bírálta a szlovák propaganda magyar- és Magyarország-ellenes megnyilvánulásait, melyek csak a feszültséget szítják ahelyett, hogy a két ország közötti ellentétek oldásán dolgoznának, „mert nekünk ezen a földrészen egymás mellett kell élnünk, akármit fogunk csinálni”.³⁶¹ Esterházy József Tisóhoz írt levelére és a parlamentben elmondott beszédére 1941. július 31-én kapott választ a szlovák kormány elnökségétől. Ebben Esterházy néhány panaszát elismerték, de a többi elutasítását az alkotmány 95.§-a reciprocitás törvényével indokolták. A szlovákok a memorandumot és a rá adott választ is továbbították a német követségnek.³⁶² Esterházy panaszait a magyar

³⁵⁸ MNL OL, K-63. KÜM, 459. csomó. (Esterházy beszéde a szlovák képviselőházban.) (1940. május 7.)

³⁵⁹ *Új Hírek*, 1940. május 9. 1–2.

³⁶⁰ SNA, Snem Slovenskej republiky, Tesnopisecká zpráva o 34. zasadnutí Slovenského snemu. 1940. május 7., 22–26.

³⁶¹ SNA, Snem Slovenskej republiky Tesnopisecká zpráva o 67. zasadnutí Slovenského snemu, 1941. július 22., 19–20.

³⁶² SNA, Ministerstvo zahraničných vecí, 130. doboz, 555/41. sz.

kormányának is előadta, amely szintén eljuttatta azokat a németeknek. A német külügyminisztérium illetékesei igazat adtak Esterházynak, és közbenjárásukat ígérték. 1941. augusztus 7-én Matuš Černák, Szlovákia berlini követe tájékoztatta a pozsonyi külügyminisztériumot, hogy a német kormány a szlovák sajtóban zajló magyarellenes polémia leállítását kívánja, mert ez a sajtóvita az ellenséges táborban azt a benyomást keltheti, hogy a Németország vezette antibolsevista front nem egységes. A németek intelme azonban csak időlegesen hatott. A szlovákok hamar megtalálták az ellenérvét: arra hivatkoztak, hogy a magyar sajtó is állandóan támadja őket. Szorgalmasan gyűjtögetni kezdték az ellenfél sajtójából kiemelt cikkeket, ezeket azután Berlinben is bemutatták, így kívánva igazolni, hogy a magyarok a „rendbontók”. A fenti eset is jól mutatja, hogy Esterházy közvetítői tevékenysége milyen nehézségekkel járt, és sokszor a német külpolitika mondta ki az utolsó szót.

Esterházy szavazása a zsidótörvény ellen

A szlovák parlamentben egyedül Esterházy János szavazott a zsidótörvény ellen 1942. május 15-én.³⁶³ Esterházy Martin Sokolnak, a szlovák parlament elnökének a szavazás előtt bejelentette, hogy a zsidók kitelepítése ellen fog szavazni. Esterházy ellenszavazatát a következőkkel indokolta Sokolnak és a szlovák kormányának: „[...] Legfiatalabb korom óta zsidóellenes beállítottságú voltam, és az is fogok maradni, ami ellenben nem jelenti azt, hogy szavazatommal hozzájárulok egy olyan törvényhez, mely minden isteni és emberi jogot lábbal tiport. A zsidók kitelepítésénél a szlovákok a zsidókat nem mint felekezetet, hanem mint fajt telepítik ki, és ez egy okkal több, hogy ellenszavazzak a javaslatnak. A magyarság Szlovákiában nemzeti kisebbséget alkot, és ezért teljesen lehetetlen, hogy elfogadjon és magáévá tegyen olyan törvényjavaslatot, mely a többségnek jogot ad arra, hogy egy kisebbséget kitelepítsen. Mi, magyarok bizonyíthatóan több mint ezer éven át Szent István szellemében élünk és cselekedünk, aminek legjobb bizonyítéka az, hogy Magyarország területéről soha senkit sem egyénileg, sem csoportosan ki nem telepítettek.”³⁶⁴ Esterházy bírálói ezt a fenti idézetet hozzák fel, hogy ő zsidóellenes beállítottságú, ehhez át kell éreznünk a kort és az akkori hangulatot, viszonyokat. Hiszen a zsidóüldözés korában, amikor büntetéssel sújtottak mindenkit, aki segíteni próbált rajtuk vagy rokonszenvét nyilvánította, akkor nem írhatta Esterházy, hogy „mindig is a zsidók barátja voltam”. Ez a nyilvánosság előtti kijelentése azonnali elítéléséhez vezetett volna és senkit sem győzött volna meg, hogy káros a törvényjavaslat. A hatalom birtokosai elvárták tőle, hogy nekik tetsző kijelentéseket tegyen. Esterházy

³⁶³ Esterházy szerepét a szlovák és a magyar történetírás általában ellentétesen ítéli meg. A szlovákok kollaboránsként minősítik, a magyar szakirodalomban főként a totalitárius intézkedések bírálójaként szerepel. A magyar történetírás elismeréssel ír róla. Esterházy felszólalásai alapján egyértelmű ellenzékiként minősíthető.

³⁶⁴ MOLNÁR I. 2000. 215–216.

zsidóellenes kijelentéseivel csak félrevezette ellenfeleit, hiszen figyelnie kellett arra, hogy ne vádolják meg a zsidókkal való barátsággal. E taktikai okból tett kijelentése magatartásának értékelése szempontjából azonban irreleváns, hiszen minden veszély ellenére megtette. Esterházy szándéka az volt, hogy a szlovák kormány tudtára adja, ebben az esetben még a zsidóellenesség sem lehet mentő körülmény a törvény megszavazására. A szlovák kormány veszélyes útra tévedt – hangsúlyozta Esterházy –, mert ezzel elismerte annak a jogosságát, hogy a többség a kisebbségeket egyszerűen kidobja országból.³⁶⁵ Esterházy mélységesen elítélte a zsidók elleni törvény megszavazását: „Szégyenletes dolog, hogy egy kormány, amelynek elnöke és miniszterelnöke jó katolikusnak vallja magát, zsidó lakosságát Németországba deportálja, a hitleri koncentrációs táborokba. És az is szégyenteljes, hogy ugyanez a kormány Szlovákiában koncentrációs táborokat állít fel, ahol a zsidókat és cseheket minden bírói eljárás nélkül tartják fogságban.”³⁶⁶ Az akkori szlovák Parlamentben kézfeltartással voksoltak, csak akkor rendelték el ellenpróbát, ha egy törvényjavaslat nem kapott látható többséget. A szavazásnál mindenki látta, hogy Esterházy nem tartotta fel a kezét, s mivel ellenszavazati próbát nem rendelték el, Esterházy tiltakozásaként elhagyta a termet. A szlovák parlamentben nem akarták, hogy Esterházy szóban is elmondja indokait a „nem” szavazásnál. Az eseményekhez az is hozzátartozik, hogy a szavazás előtt néhány szlovák képviselő kiment a teremből, állítólag azért, hogy ne kelljen szavazniuk. Ők a büfében és az illemhelyen tartózkodtak, főleg a Pavol Čarnogurský köré csoportosuló képviselők közül néhányan.³⁶⁷ Ezt azonban utólag már nehéz bizonyítani, mivel erről nincsenek írásos bizonyítékok. Esterházy tette az adott körülmények között annak demonstrálása volt, hogy vállalta a nyílt szembehelyezkedést az akkor még győztes náci ideológiával és a hitlerizmussal szemben.

Esterházy másnap a következőket mondta a családjának: „Undorító volt! – mondta.”³⁶⁸ A nemzetgyűlés az itt élő zsidókat deportálásra ítélte. És a szörnyűség teteje az volt, hogy csupa fekete csuhás ült ott.³⁶⁹ Ők is Hitler bosszújától félve mind megszavazták ezt a szörnyű törvényt. Ilyen mélyre tudta süllyeszteni Hitler rémuralma a kis népek felelőseit – még a papokat is –, s mindezt félelemből, nehogy Szlovákia is Lengyelország sorsára jusson.”³⁷⁰ Esterházy Lujza emlékezete szerint voltak olyan Pozsonyban szolgálatot teljesítő Wehrmacht-tisztek, akik csodálták Esterházy fellépését. Szerintük ő volt a „legbátrabb ember

³⁶⁵ Uo.

³⁶⁶ ESTERHÁZY L. 1991. 125.

³⁶⁷ PODOLEC Ondrej: Slovensko–maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu. In: ŠTEFANSKY Michal – PURDEK Imrich (szerk.) Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20 storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15.–16. októbra 2002. Bratislava, Vojenský historický ústav, 2003. 190.

³⁶⁸ ESTERHÁZY L. 1991. 122.

³⁶⁹ A Szlovák Néppárt képviselői között sok pap is helyet kapott.

³⁷⁰ ESTERHÁZY L. 1991. 122.

Közép-Európában.”³⁷¹ A Gestapo és a szlovák rendőrség vezetői felvetették, hogy Esterházyt letartóztatják ellenszavazata miatt, de ezt népszerűsége miatt nem akarták megkockáztatni. Esterházy zsidókat mentő tevékenysége a későbbiekben a magyar kormány számára is kellemetlenné vált, ezért Bárdossy László magyar miniszterelnök német nyomásra kénytelen volt határozottan megtiltani a grófnak, hogy a zsidók érdekében fellépjen, illetve közbenjárjon.³⁷² Esterházyt titokban tovább folytatta tevékenységét és a gyakorlatban is segítette az üldözött szlovákiai zsidókat. Titokban sikerült elérnie, hogy a magyar belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc engedélyezze, hogy azokat a zsidókat, akiknek sikerül elmenekülniük Szlovákia területéről és Magyarországra kerülnek, ne toloncolják vissza, ne essen bántódásuk, és ha nincs útlevelük, illetve vízumuk, kapjanak menekült státust Magyarországon.³⁷³ Esterházy zsidómentő tevékenysége nemcsak abban nyilvánult meg, hogy nemmel szavazott, de konkrét családokat és személyeket bizonyítható módon is megmentett.

Esterházy 1939–1943 között aktívan fellépett a szlovák parlamentben, utána már ritkán, majd egyáltalán nem. A szlovák politika fokozatos fasizálódásával párhuzamosan a Magyar Párt rendszeridegensége egyre jobban kiütközött, ami Esterházy esetében a zsidók deportálását érintő törvény szavazásakor vált mindenki számára láthatóvá, ezek miatt az ideológiai és politikai különbségek miatt Esterházy egyre inkább kihátrált a szlovák napi politikai küzdelmekből. 1944. március 19-én Magyarországot megszállták a németek, és Szálasi Ferenc vezetésével egy kollaboráns nyilas kormányt neveztek ki. 1944-ben Budapesten a nyilasok letartóztatták Esterházyt, és csak úgy engedték szabadon, ha vállalja, hogy lemond Pozsonyban pártelnöki tisztségéről, aminek ő eleget is tett később.³⁷⁴ Budapesten Esterházy szabadon bocsátását Ján Spišiak budapesti szlovák követ közbenjárásának is köszönhetette, aki amiatt lépett közbe, hogy ő szlovák állampolgár.³⁷⁵ A nyilasok nem szerették Esterházyt, mert náci- és nyilasellenes volt, és ezt többször nyilvánosan kinyilvánította. Például az 1939. május 6-i, a *Pesti Újságban* megjelent cikk szerint „minden nemzetiszocialista magyart árulónak” nevezett Esterházyt.³⁷⁶ A németek is foglalkoztak Esterházy pártjának vezetőségi kérdésével. 1944-ben egy pozsonyi német jelentés szerint a szlovákiai Magyar Párt szétforgácsolódott és nem egységes. A németek szerint a párt tagságának többsége Esterházy mögött áll, aki angolbarát. A párt kisebb része viszont Csáky Mihály alelnököt támogatja, aki németbarát nyilatkozatokat tett

³⁷¹ EDELSHEIM GYULAI Ilona: *Becsület és kötelesség. 1. kötet 1918-1944.* Budapest, Európa, 2000. 108–109.

³⁷² MOLNÁR Imre: Esterházy János (1901–1957). Nap, Dunaszerdahely, 1997. 190.

³⁷³ EDELSHEIM GYULAI I. 2000. 108.

³⁷⁴ Archiv Bezpečnostných Složiek, Praha, Fond 215. Signatura 215-51-81. Esterházy 1945. április 24-i kihallgatási jegyzőkönyve. 129–131.

³⁷⁵ SZENT-IVÁNYI Gábor: *Graf János Esterházy.* Wien, Köln, Weimar, Böhlau Verlag, 1995. 186.

³⁷⁶ PERČAN, Vilém: *Slovenské národné povstanie. Nemci a slovensko 1944.* Dokumenty. Bratislava, EPOCHA, 1971. 612.

többször is.³⁷⁷ A német és a nyilas kormányok mesterkedései ellenére a korábbi hosszas taktikai huzavona után a párttagság 1945. február 3-án ismét Esterházyt választotta meg pártelnökké.³⁷⁸ Esterházy és párttársai a Magyar Párt vezetéséből azt remélték, hogy pártjuk és ők is a háború befejezése után is folytathatják munkájukat, és továbbra is a szlovákiai magyarság érdekében léphetnek fel. A nyilasok még azt is felvetették a németeknél, ha az oroszok megközelítik Pozsonyt, a Gestapo tartóztassa le Esterházyt, nehogy ő felvegye a kapcsolatot velük.³⁷⁹

Esterházy elfogása és a Gulágra kerülése

Esterházy János újlaki kastélyát 1945. március 31-én érték el az orosz csapatok, így ő és családja is menekülni kényszerült a harcok elől. Esterházy János már korábban Pozsonyban bujkált a Gestapo elől. Pozsony kiürítése alkalmával elhagyhatta volna Szlovákiát, de ő nem akart távozni. A barátai arra akarták rávenni, hogy még a front megérkezése előtt távozzon nyugatra, ő ezt nem tette meg. Otthon akart maradni. Esterházy ezzel kapcsolatos álláspontját testvére, Esterházy Lujza idézi emlékiratiban: „Ami engem illet, én nem hagyom el az országot. Nem akarok a nációkkal egy húron pendülni. Nem akarom Hitlerék segítségével menteni a bőrömet. És ahogy ezt már neked megmondtam, túlságos mély gyökereim vannak szülőföldemhez ahhoz, hogy el bírnám hagyni.”³⁸⁰ Az emigrációba vonulással kapcsolatosan a következőket mondta: „Gyökereim olyan mélyen kötnek ide, hogy nem tudnék idegenben élni. Ott felfalna a honvágy és elveszteném erkölcsi egyensúlyomat, annyira, hogy már nem tudnám szolgálni magyarjainkat. Csakis úgy tudok hasznukra lenni, ha itt maradok.”³⁸¹ A szlovákiai magyarságot nem akarta elhagyni az oroszok jövetelére sem, ezzel kapcsolatosan egy bizalmas beszélgetés alkalmával a következőket mondta, amit testvére memoárjából tudunk: „Az elkövetkezendő kemény napokban osztozni akarok sorsukban. És főleg védelmezni akarom őket, közbenjárni érdekükben. Képviselőjük vagyok. Ez hát az én feladatom.”³⁸² Esterházy kiállását arisztokrata neveltetéséből és katolikus hitéből vezethetjük le, hogy vállalja elveit és tetteinek következményeit is, és kiáll az elveiért.

Pozsonyt a szovjetek 1945. április 4-én elfoglalták. A bevonulással a Csehszlovák Köztársaság hatalmi szervei is visszajöttek. A Szlovák Nemzeti Tanács az 1944-es szeptember 1-jei rendeletével, visszamenőleg más pártokkal

³⁷⁷ SIMON Attila (szerk.): Esterházy János és a szlovenszkói Magyar Párt. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2014. 252–255.

³⁷⁸ Uo. 277.

³⁷⁹ Archiv Bezpečnostných Složiek, Praha, Fond 215. Signatura 215-51-81. Esterházy 1945. április 24-i kihallgatási jegyzőkönyve. 131.

³⁸⁰ ESTERHÁZY L. 1991. 150.

³⁸¹ Uo. 139.

³⁸² Uo. 138.

együtt az Esterházy János által vezetett Magyar Pártot is fasisztának nyilvánította, fölsozlatta, vagyonát pedig elkobzásra ítélte, e rendeletről Esterházyék és pártjának vezetői valószínűleg nem is tudták, hiszen akkor el kellett volna menekülniük. A beneši dekrétumok kihirdetése után április 5-én vált csak egyértelművé a helyzetük. A kassai kormányprogram kihirdetése után³⁸³ a Magyar Párt vezetői előbb levelet, majd egy emlékiratot nyújtottak be a csehszlovák kormányhoz és a Szlovák Nemzeti Tanácshoz is, ebben kérték a magyarellenos intézkedések megszüntetését és a korábbi alkotmányban lefektetett jogaikat. Ezen felül azt is kérték, „(...) hogy igazságosan bánjanak velünk, s a szlovák kormány által elkövetett sérelmeket orvosolják mind az egyének, mind a közösségek tekintetében”.³⁸⁴ Esterházy nem volt az emlékiratot aláírók között, valószínűleg mert társai már nem tudták elérni. 1945. április 6-án Esterházyt Pozsonyban egy szovjet járőr letartóztatta az utcán, romeltakarítási munkákra fogták be. Letartóztatása véletlenszerű lehetett, mivel április 18-án szabadon engedték őt az oroszok. Két nappal később, április 20-án Gustáv Husák belügyi megbízotthoz ment a Szlovák Nemzeti Tanács pozsonyi épületébe. Esterházy kihallgatási jegyzőkönyvében erről a következőket mondta: „(...) bejelentettem, hogy állok rendelkezésére, nehogy azt gondolja rólam, hogy valahol rejtőzködöm. Ő azt mondta nekem, hogy jó, hogy jelentkeztem, de neki most engem le kell tartóztatnia.”³⁸⁵ Innen először a pozsonyi rendőr-igazgatóságra, majd a kerületi bíróság, majd újból a rendőr-igazgatóság börtönébe szállították, ahol egészen 1945. június 27-ig tartózkodott. Esterházyt itt meglátogatta testvére, Esterházy Lujza 1945. június 22-én, akivel az esetleges későbbi kirakatperéről beszélgettek, s a következőket mondta ezzel kapcsolatosan: „Tudom, hogy az ügyész a fejemet akarja! Kész vagyok meghalni, ha kell. De védekezni fogok minden erőmből. Bizalommal várom a peremet. Valaha a csehszlovák bíróságok előtt mindig szabadon védekezhett az ember.”³⁸⁶ Esterházy azzal is tisztában volt, hogy kivégezhetik, testvérének ezzel kapcsolatosan ezt mondta: „Ha engem elítélnék és meg kell hálnom, akkor bizonyos vagyok benne, mindig lesznek szerető szívek, akik segíteni fognak benneteket én helyettem.”³⁸⁷ A perének tétje az volt, hogy ha Esterházyt halálra ítélik a bíróságon, akkor a csehszlovák kormány el tudja hitetni a világ közvéleményével, hogy a magyar kisebbség tönkretétele és kiűzése is teljesen jogosan történt. Esterházy ügyét Jozef Hostrič komisszárra bízta, aki megindította a nyomozást ellene.³⁸⁸ Hostrič Esterházy kihallgatásánál az 1938

³⁸³ A kassai kormányprogramhoz lásd: POPÉLY Árpád: Fél évszázad kisebbségben. Fórum, Somorja, 2014. 13–17.

³⁸⁴ Az emlékirat szövegét ismerteti SIMON A. 2014. 283–284.

³⁸⁵ TÓTH László–MOLNÁR Imre: „Az örökség”. *Új Forrás*, 1990/4. Mellékletek. 16.

³⁸⁶ ESTERHÁZY L. 1991. 163.

³⁸⁷ Uo.

³⁸⁸ Archiv Bezpečnostných Složiek, Praha, Fond 215. Signatura 215-51-81. 1946. május 8-i feljegyzés. 21–23.

előtti és utáni tevékenységére volt kíváncsi. Az 1938 előtt időszakra vonatkozóan azt akarta kimutatni, hogy Esterházy összejátszott a németekkel, a lengyelekkel és a magyarokkal is. Hostrič azt is leírta, hogy Esterházy saját maga vallotta meg neki, hogy a lengyel követségen és a csehszlovákiai német kisebbség vezetőitől szerzett információkat azonnal megosztotta a magyar kormánnyal.³⁸⁹ És ezt a tevékenységét később is folytatta. Szemére vette, hogy a komáromi és a bécsi döntés alkalmával is a helyszínen volt, és nem tartotta hihetőnek Esterházy azon bevallását, hogy azokon mint megfigyelő vett részt és nem mint a tárgyalóbizottság tagja. Hostrič véleménye szerint, amit a jelentésébe is beleírt, ezek nem felelnek meg a valóságnak, hiszen Esterházy állandó kapcsolatban volt a magyar kormány megbízottaival. Esterházy szemére vetette, hogy havonta pénzt fogadott el a magyar kormánytól a pozsonyi követségen keresztül. Esterházy ezt a pénzt a szlovákiai magyarság érdekében és a pártjának kiadásaira használta fel bevallása szerint. Hostrič viszont ezt beismerésként kezelte, és úgy értelmezte, hogy Esterházy a pénzt kémkedésre és a csehszlovák állam szétverésére használta fel.³⁹⁰ Esterházy vallomásában kinyilvánította, hogy mindazt, amit Csehszlovákiában vagy a Szlovák Állam idején mint politikus csinált, azt nem pénzért vagy érdekből tette, hanem magyarszeretetéből és idealizmusából. Mindig is a magyarság politikai és anyagi jóléte és segítése lebegett a szeme előtt Csehszlovákia vagy a Szlovák Állam idején is. Esterházy vallomása végén hozzátette: reméli, hogy az új Csehszlovákiában is a magyar kisebbség érdekében lesz lehetősége dolgozni.³⁹¹ Esterházy nem volt tisztában ügyének súlyosságával az új politikai vezetés részéről, és abban reménykedett, hogy meg tudja majd védeni magát a bíróságon – ez derült ki Esterházy első kihallgatási jegyzőkönyvéből.

Ján Gukas szovjet alhadnagy 1945. június 27-én írásbeli kérelmet nyújtott be Gustáv Husák belügyi megbízottnak, amelyben kérte Esterházy és társai átadását és a vád anyagait is elkérte.³⁹² Esterházy dossziéja, amit az oroszoknak átadtak, a 2123/1945 számot viselte.³⁹³ Husák csak 10 napra egyezett ebbe bele, de a szovjetek ezt nem tartották be.³⁹⁴ Így kerültek Esterházy és társai a szovjetek kezébe. A pozsonyi rendőr-igazgatóság börtönéből 1945. június 27-én átszállították a pozsonyi orosz katonai parancsnokságra, ahol kihallgatták, majd 1945. június 29-én Esterházyt pártjának tíz másik tagjával együtt Magyarországon

³⁸⁹ Uo. 22.

³⁹⁰ Archív Bezpečnostných Složiek, Praha, Fond 215. Signatura 215-51-81. 1946. Esterházy János 1945. április 24-i kihallgatási jegyzőkönyve. 123–124.

³⁹¹ Uo. 133.

³⁹² SNA Bratislava, f. Národný súd. Tnľud 19/47, mikrofilm II. A. 951. János Esterházy 1945. június 27.

³⁹³ Archív Bezpečnostných Složiek, Praha, Fond 215. Signatura 215-51-81. 1945. június 27-irat. 35.

³⁹⁴ Archív Bezpečnostných Složiek, Praha, Fond 215. Signatura 215-51-81. 1945. május 8. 31., és SNA Bratislava. fond Národný súd. Tnľud 19/47, mikrofilm II. A 951. 1945. június 27.

és Románián keresztül vonattal Moszkvába vitték. Az oroszok által 1945. június 28-án kiállított letartóztatási parancs a következő vádak tartalmazta: „Nevezett 1932–36-ig a Magyar Párt fasiszta magyar pártközponti bizottságának főtitkára volt, és aktív harcot folytatott a Szovjetunió és a kommunista párt ellen. (...) elősegítette és népszerűsítette a Szovjetunió elleni harcot. Esterházy János a Magyar Párt újságjain keresztül rendszeresen, az utolsó csepp véréig való harcra buzdította a magyarokat a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg ellen. A Magyar Párt központi bizottsága teljes egészében fasiszta párt, amely Magyarország megszálló pártja volt, az 5. hadoszlop Csehszlovákia területén, politikai és diplomáciai hírszerzéssel foglalkozott Magyarország és Németország javára, amit Esterházy 1945. június 28-i vallomása is alátámaszt.”³⁹⁵ A Szovjetunióba való szállításukkor Esterházynak és a vele utazó magyaroknak sikerült két üzenetet is kijuttatni.³⁹⁶ Az egyik üzenet a segítségkérésen túl arról tudósított, hogy „ártatlanok vagyunk, sosem voltunk fasiszták”. A másik így szólt: „Esterházy Jánost és társait a régi csehszlovákiai Magyar Pártból Moszkvába deportálják. Magyarok, mentsetek meg bennünket.”³⁹⁷

Ma már tudjuk, az, hogy Husák 1945. június 25-én átadta őt az oroszoknak, politikai döntés volt, mivel így könnyebben megszabadultak tőle. Ha akkor pert rendeznek, az nagyon felkorbácsolhatta volna a csehszlovákiai magyarok kedélyeit és a nemzetközi helyzetet is, ami az akkor már életbe lépett beneši dekrétumok következményei miatt amúgy is nagyon kielezett volt. Valószínűleg ekkor még nem akarták vállalni egy per megrendezését, hiszen Esterházy zsidómentő és embermentő tevékenységéről ők is tudtak, így a mellette felsorakozó zsidók miatt nem lett volna egyszerű bebizonyítani az ellene felhozott vádakát. Köztudomású volt, hogy Rudolf Viest, a Szlovák Nemzeti Felkelés egyik vezető tábornokának is segített, hogy még 1939 márciusában külföldre jusson, és erre tanúk is voltak. A tanúk meghallgatása Esterházy ügyében akár tisztázhatta volna az ellene felhozott vádak alól, és emiatt az általa vezetett népcsoportot sem lehetett volna a fasizmus vádjával kollektíve elítélni, ezért volt fontos a hatalomnak az ő személyének a közéletből való kiiktatása. Így az oroszoknak való kiadatás jó politikai lépésnek bizonyult, hiszen távollétét kihasználhatják majd, amit meg is tettek a hatalom képviselői. A csehszlovák politikusok ismerték az orosz börtönök és a Gulág nehéz körülményeit, így okkal számoltak azzal, hogy ha Esterházy ott meghalna, azért az oroszok viselnék a felelősséget. A csehszlovák vezetés azzal is tisztában volt, hogy az oroszok őket támogatják a csehszlovákiai magyar kisebbségi kérdés megoldása ügyében. Esterházy veszélyesnek bizonyult a közép-európai szovjet politika számára is, hiszen olyan

³⁹⁵ MOLNÁR I. 2008. 226.

³⁹⁶ A tíz magyar a következő volt: Csáky Mihály, Jabloniczky János, Neumann Tibor, Párkány Lajos, Lászlóffy Ferenc, Virsik Károly, Szüllő Sándor, Böjtös József, Birnbaum Frigyes és Teszár Béla. MOLNÁR Imre: Kegyelem életfogytig. Budapest, Metem, 2011. 133.

³⁹⁷ MOLNÁR I. 2008. 226.

közismert politikus volt, aki a szlovák, a német és a magyar kormányzattal szemben is kritikus álláspontot képviselt. Esterházy érdekes volt a szovjet hírszerzés számára is, hiszen sokrétű és gazdag kapcsolatrendszerrel rendelkezett, ezenkívül arisztokrata, keresztény és kommunistaellenes személy volt, így veszélyes a számukra.

Esterházy és fogolytársai 1945. augusztus 20-án eltetvesedve érkeztek Moszkvába, a ljubjankai börtönbe.³⁹⁸ A tetveket azért szedték össze, mert a vagonokban korábban teheneket szállítottak. Az oroszok célja az volt, hogy megtörjék és vallomásra kényszerítsék Esterházyt és a többieket, ennek érdekében a testi-lelki kínzásokat és zsarolásokat is bevetették. Az 1945 szeptemberétől 1946 februárjáig tartó vizsgálati fogsága alatt Esterházy vallatása összesen 684 órán át tartott.³⁹⁹ Esterházy maga vall az ottani megpróbáltatásairól. „A kihallgatások éjjel voltak. Eleinte jóindulatú formában.” Később már kínozni kezdték. Fálnak fordulva, kitárt karokkal kellett állnia, a legcsekélyebb mozdulatnál összeverték. Éhezettették, szomjazztatták és a legszörnyűbb kínzás az volt, hogy egy cellában több száz gyertya erejű villanykörtebe kellett néznie, szemhunyorítás nélkül, ha pislantott, megverték.⁴⁰⁰ Esterházyt a hamis vádak beismerésére végül azzal a zsarolással tudták rábírní, hogy elpusztítják a családját. Az elhurcolt magyarok összevont koncepció s pere a 7976-os számú vizsgálati ügyiratszámba került, és azt Moszkvában, a Butirszkaja börtönben folytatták le. A per végén kimondták, hogy Esterházy „meggyőződéses fasiszta, a szovjethatalom kibékíthetetlen ellensége, aki hosszú ideig aktív harcot folytatott a szovjet állam ellen. Igyekezett szítani és meggyorsítani a Szovjetunió elleni háborút. Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, Németország, Magyarország és Szlovákia fasiszta kormányainak utasításai alapján propagandát és agitációt folytatott, s tevékenyen segítette Németországot a Szovjetunió elleni háborúban. Németország vereségét követően a fasiszta pártfő (azaz Esterházy) kádereit illegalitásba helyezve ellátta őket pénzzel, a szovjetellenes agitációhoz szükséges nyomdai berendezéssel, rádiókapcsolattal és fegyverrel. Csehszlovákia németektől felszabadított területén tovább folytatta a Vörös Hadsereg elleni harcot.”⁴⁰¹ Ezeken túlmenően együttműködött az angolokkal, ezt is felrótták neki.⁴⁰² A börtönben Esterházy kegyelmi kérvényt írt a katonai ügyésznek, melyben bűneit őszintén megbánva, a sok kínzás hatására enyhe bírálatot kért saját részére 1946. április 17-én. Végül az 1946. június 10-én kelt, 21. sz. határozat értelmében, Esterházy Jánost a magyar fasiszta párthoz való tartozásért 10 évre javító munkatáborra ítélték. Pénzét és értékeit elkobozták. A börtönben a világhírű Alekszandr Szolzsenyicin Nobel-díjas íróval is találkozott, aki őt oroszra tanította, és aki Esterházynak

³⁹⁸ MOLNÁR I. 2011. 133.

³⁹⁹ Uo. 45.

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ MOLNÁR I. 2008. 228.

⁴⁰² MOLNÁR I. 2011. 45.

születésnapjára három, kenyérből csinált gombot ajándékozott.⁴⁰³ Az ítélet kihirdetése után a Komi Köztársaság területén fekvő Knyazs-Pogoszt melletti gyűjtőtáborba vitték, ahová 1946. július 27-én érkezett meg. A vonatszerelvényben, ahol csupa köztörvényessel utazott együtt, mindenét elrabolták, és csak egy ócska katonakabátot hagytak neki. Mikor testvére megkérdezte, hogy ezt miért hagyta, csak annyit felelt: „Csak nem bolondultam meg, hogy agyonüttessem magam miatta.”⁴⁰⁴ Innen 1946. augusztus 15-én továbbszállították a Rakpaszt-i munkatáborba, ahol kubikosként dolgozott. Innen egy bányába, majd egy porcelángyárba került, ahol ólommérgezést kapott. 1948. március 7-én súlyos tüdőbajjal szállították a szangorodok-protokai kórházi táborba, ahol egészen 1949. február 15-ig tartózkodott.⁴⁰⁵ Itt találkozott Hetényi József Vas megyei fiatalemberrel, aki elmondta, csont és bőr volt Esterházy, de „türelemmel viselte szenvedéseit és súlyos tüdőbetegsége ellenére is sugárzott belőle a lelkierő”. Saját helyzetével teljesen tisztában lévén, „szenvedéseit népéért való vezeklésként viselte”. Tőle tudjuk azt is, hogy Esterházy sarkkörön túli börtönét „jéghideg pokolként” emlegette, és csak vallásos hitének köszönhetette, hogy túlélte.⁴⁰⁶ Esterházy az egyik kórházban összebarátkozott egy grodnói lengyel professzorral, aki szívbetegségben szenvedett, s akit a haláláig ápolt. A professzor csomagokat kapott a feleségétől, azok tartalmát megosztotta Esterházyval. A professzor özvegy férje halála után Esterházynak tovább küldte ezeket a csomagokat, amelyek életben tartották őt.⁴⁰⁷ Esterházy később mesélt a cseh börtönben az egyik fogolytársának, Palo Bohusnak a Gulágon szerzett szenvedéseiről, akiknek a következőket mondta: Együtt kellett élnünk a köztörvényesekkel, „ha nem találta fel magát az ember, ha nem fogadták be a politikaiak, és nem védték meg, megtörténhetett, hogy eltűnt egy-egy ruhadarabja, akármilyen értéktelen, szakadozott volt is. S ez, mivel tél volt, könnyen lehetett az utolsó vesztesége. A bűnözőkre viszont nem szabtak ki halálos ítéletet. Bármikor megölhettek bennünket, akár egy apróságért is.”⁴⁰⁸ 1948 márciusában a sangradok-protokai tábor kórházában kezelték mint tüdőbajost, ahol a szerencse és a lélekjelenléte melléje állt. Egy fűtetlen barakkban, csupasz deszkaprccsen, patkányokkal körülvéve, lázasan, éhesen, orvosság nélkül feküdt. Egy nap a szomszéd szobából német nyelvű beszélgetést hallott, amely szerint a beszélgetők egyike egy német futballcsapat tagjaként Budapesten járt, és a Gellért Szállóban Esterházy Pál herceg (az Esterházy család feje) bankettet adott a tiszteletükre. Esterházy szerencséjére! Mikor később felismerte a hangot, ami az ottani főorvosé volt, Esterházy elkezdte mondani: „Doktor úr, hát itt kell találkoznunk?(...) Hát

⁴⁰³ SZOLZSENYICIN, Alekszandr: A pokol tornáca. Budapest, 1990. 224.

⁴⁰⁴ MOLNÁR I. 2011. 45.

⁴⁰⁵ Uo. 46.

⁴⁰⁶ Uo. 158.

⁴⁰⁷ Uo. 46.

⁴⁰⁸ MOLNÁR I. 2008. 230.

nem emlékszik, ekkor és ekkor Pesten a Gellért Szállóban a bankettre?” – majd elmesélte a korábban hallottakat. Az orvos azt híve, hogy ő az az Esterházy, aki őt vendégül látta, azonnal átvitette a legjobb barakkba, jobb ellátást és kezelést adatott neki.⁴⁰⁹

Esterházy megmentésére és védelmére tett kísérletek

Esterházy megmentésére több kísérlet is történt, az első már 1945. június 9-én. Dálnoki Miklós Béla kormánya a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál is szót emelt Esterházy letartóztatása miatt. Dálnoki utasította a magyar külügyminisztert, hogy próbálja elérni Esterházy szabadon bocsátását.⁴¹⁰ Gyöngyösi János magyar külügyminiszterrel referensei azt közölték, ha Esterházyval kapcsolatosan bírósági tárgyalásra kerülne sor, akkor Szlovákiában első számú háborús bűnösnek akarják a szlovákság elé prédául dobni, majd elítélni. A referensek kiemelték, hogy az ő nevét Szlovákiában ki sem szabad ejteni, és attól is tartanak, hogy Esterházyt akár fel is akaszthatják.⁴¹¹ Gyöngyösi Esterházyt németellenes politikusnak tartotta, amit bizonyítani is akart, és ezért azt gondolta, hogy az oroszok e magatartásáért majd nem engedik a kivégzését. Gyöngyösi abban is bízott, hogy amerikai politikai közbelépéssel sikerül a csehszlovákok magyarellenes politikáját megváltoztatni, és ennek következtében Esterházyval szemben is elnézőbbek lesznek. A magyar miniszterelnöki hivatal több próbálkozást is tett Esterházy megmentése érdekében, és ezért egy mentőanyagot készítettek, amelyet a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz is eljuttattak azzal a céllal, hogy azt a perében felhasználhassa majd védelméül. Ebben Esterházy politikai magatartását foglalták össze 1938 előtt és után.⁴¹² Gyöngyösi még az angolszász missziókat, valamint a Vatikán közbenjárását akarta megpróbálni, de végső lehetőségként felvetődött, hogy Esterházy kiszabadulása érdekében a magyar hivatalos szervek fogolycsere-egyezményt ajánlanak fel Csehszlovákiának.⁴¹³ Ezeket azonban megghiúsította az a tény, hogy Esterházyt és társait a Szovjetunióba vitték. A magyar diplomácia és a külügy a kommunista fordulatot követően ezután már teljes érdektelenséget tanúsított az arisztokrata politikus sorsa iránt és azt csehszlovák belügynek nyilvánították. A pozsonyi magyar főkonzul 1949-ben utasította a konzulátus munkatársait, hogy Esterházy ügyében minden beavatkozástól tartózkodjanak, de sorsát továbbra is figyelemmel kísérték.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ MOLNÁR I. 2011. 46–47.

⁴¹⁰ MNL OL, KÜM, Csehszlovákia, 28. doboz. 298/pol-1945.

⁴¹¹ MOLNÁR I. 2008. 232.

⁴¹² MNL OL, XIX-A-1-n-539/Z. II. betétív.

⁴¹³ Uo. I. betétív.

⁴¹⁴ MNL OL, KÜM, Csehszlovákia, 83. doboz, 54/1949.

Esterházy bírósági tárgyalásai

A Szlovák Nemzeti Bíróság vádhatósága 1947. május 5-én döntötte el, hogy távollétében is ítélezni fog Esterházy János felett. Ügyét Karol Bedrna bírónak utalták ki. A vádat Arnost Barát, a Nemzeti Bíróság ügyésze 1947. május 21-én nyújtotta be. Ezután a periratokban úgy szerepel, mint aki ismeretlen helyen, tehát feltehetően szökésben van, ezt azért csinálták, hogy az ellene megindított bírósági eljárást ne kelljen leállítani. 1947. július 10-én a Szlovák Nemzeti Bíróság elfogatóparancsot adott ki ellene. Az ellene felhozott vádpontok a következők voltak: 1. Szerepe volt Csehszlovákia szétbomlásában. 2. Támogatta a náci Németországot és a Horthy-Magyarországot, valamint megkárosította a Szovjetuniót. 3. Részes volt a Szovjetunió elleni hadüzenetnek. 4. Kiszolgálta a fasiszta rendszert, ezért kollaboránsnak tekinthető. Tevékenységével és a törvénykezési normák kialakításával azonosult a német politikai orientációval, támogatta, védte és elfogadta a fasiszták tevékenységét. A vádló Esterházy tevékenységét a szlovák Nemzetgyűlés 33/1945 Tt. 2. paragrafusa alapján hazaárulásnak minősítette, amiért halálbüntetés járt.⁴¹⁵ A vádirat szerint, mivel a vádlott feltehetően külföldön tartózkodik, az ügyész javasolta a perének a vádlott távollétében való lefolytatását. 1947. augusztus 14-én a Belügyi Megbízotti Hivatal kérte Vlado Clementis csehszlovák külügyi államtitkárt, hogy kérje ki Esterházyt az orosz hatóságoktól diplomáciai úton. Ezt a Nemzeti Bíróság figyelmen kívül hagyta és kijelölte a bírói testületet. A család egy cseh ügyvédet fogadott, de azt elutasították, azzal, hogy a család nem rendelhet ügyvédet. Végül védőként hivatalból kirendelték dr. Maria Cikvanová-Starát, akit 1947. szeptember 6-án értesítettek az ügymenetről, de a vádiratot csupán öt nappal a tárgyalás előtt kapta kézhez. Az ügyvédő kérte az ügy leállítását arra hivatkozva, hogy a vádlottat, mielőtt elítélnék, ki kell hallgatni, tanúkat is behívni javasolt, és azt, hogy derítsék ki Esterházy tartózkodási helyét. Beadványát elutasították. 1947. szeptember 10-én a Nemzeti Bírósághoz szigorúan bizalmas irat érkezett a Belügyi Megbízotti Hivaltól, amely megállapította, hogy Esterházy János a Szovjetunióban tartózkodik. Ennek ellenére a bíró ragaszkodott az ügy gyors lezárásához.⁴¹⁶ 1947. szeptember 16-án megtartották a tárgyalást. A bírói tanács összetétele a következő volt: Karol Bedrna elnök, Milan Oravec, Ladislav Berec, Ján Demian, Andrej Bagar, Vojtech Petráš, Ľudovít Černo tagok. A védő meghallgatása után a bírók 15 percnyi tanácskozást követően, egyetlen ellenszavazat és ellenvetés nélkül mondták ki a halálos ítéletet. Egyértelmű volt, hogy ezzel az ítélettel precedenst akartak teremteni, és ennek megfelelő ítélethozatal volt a céljuk. Az ítélet egyhangú volt: kötélt általi halál mint főbüntetés, a polgári jogok megvonása és vagyonbüntetés mint mellékbüntetés.

⁴¹⁵ SNA Bratislava, fond Národný súd, Tn'ud 19/47, mikrofilm II. A 951. Dok č. Tn'ud 19/47/10. 1947. július 10.

⁴¹⁶ SNA Bratislava, fond Národný súd, Tn'ud 19/47, mikrofilm II. A 951. Dok č. Tn'ud 19/47/27. 1947. szeptember 16.

Egyszerűbb volt a halálos ítélet meghozni az ő távollétében. Az volt a bírói testület célja, hogy példát statuáljanak Esterházy ítéletével a magyarság számára, ezt a szlovákiai magyar kisebbség megbüntetésére szánták. Másrésztől az is a céljuk volt, hogy a Szlovák Állam alatt működő politikai pártok vezetőit is megbüntessék, hiszen Franz Karmasint, a Német Párt vezetőjét és Jozef Tisót is halálra ítélték. Esterházy védője kegyelmi kérvényt nyújtott be a Nemzeti Bírósághoz, amelyet három indokkal támasztott alá. Az első az volt, hogy Esterházy védte a zsidókat, a második, hogy közreműködött az üldözöttek megmentésében, a harmadik, hogy segített a magyarországi szlovákoknak. A védőügyvéd még hozzátette, hogy Esterházy távollétében folytatták le a pert, úgy ítélték el, hogy ki sem hallgatták, és nem tették lehetővé a védelem által felvonultatott bizonyítékok bemutatását. „A halálos ítélet túl kemény ítélet a vádlott tevékenységével szemben” – írta beadványában az ügyvéd.⁴¹⁷

A kegyelmi kérvényt Karol Bedrna bíró 1947. október 20-i határozatában elutasította, s annak a köztársasági elnökhöz való továbbítását megtagadta. Az eljárás folyamán a bíróság több törvényteleniséget és eljárási hibát is elkövetett. Arra a kérdésre, miért siettek az ítélettel, Vladimír Clementis csehszlovák külügyminisztertől kaphatjuk meg a választ, abból, amit Esterházy Lujzának Párizsban mondott: „Azért lett volna államérdek visszakapnunk Esterházyt, mert az ő pere bizonyítékot nyújtott volna arra, hogy a magyar kisebbség bűnös Csehszlovákia tönkretételében.”⁴¹⁸ Ne felejtjük el, hogy a lakosságcsere is ebben az időben zajlik. Fábry Zoltán szlovákiai magyar író a következőket mondta: „Megrendülten, tehetetlenül és szívűtötten állunk az ítélet előtt. Az igazság újra csatát vesztett Szlovákiában.(...) A fasizmus szlovákiai egyetlenegy ellenlábasát fejvesztésre ítéli. Ez tiszta gyilkosság, de a bírák ugyanakkor nem tudják, hogy öngyilkosság is, a szlovák nemzet, a szlovák antifasizmus ezzel az ítélettel kimondta önmaga felett az erkölcsi halálos ítéletet.(...) az áldozatok újra a szlovákiai magyarok, mert Esterházy személyében az egész szlovákiai magyarság nyakára dobtak kötelet.”⁴¹⁹

A csehszlovák kormány kiadatási kérelmére a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma úgy döntött, hogy kiadják őt, ezt Esterházy 1948. szeptember 18-án tudta meg a börtönkórházban. A hazahozatala nehézségekbe ütközött, mivel nagyon legyengült állapotban volt, így több hónapi jobb táplálás után végül 1949. február 15-én rakták fel a vonatra és Ungvárra szállították, ahol kórházba került, mivel a fűtetlen vagonban és az éhezés miatt egészségügyi állapota ismét válságosra fordult. Végül 1949. április 20-án Csap állomáson adták át a Csehszlovák Köztársaság belügyminisztériumi megbízottjainak.⁴²⁰ Innen Kassára, majd Pozsonyba szállították. Csehszlovákiában azonnal meg is tették az

⁴¹⁷ Uo.

⁴¹⁸ MOLNÁR I. 2008. 238.

⁴¹⁹ *Magyar Nemzet*, 1947. október 8. 3.

⁴²⁰ Archív Bezpečnostných Složiek, Praha, Fond 215. Signatura 215-51-81.1946. április 21. 26.

előkészületeket az 1947-ben hozott halálos ítélet végrehajtására. Miután megtudták, hogy Esterházy Pozsonyban van, családja és ismerősei pozsonyi zsidó körök közreműködésével a legkülönbözőbb helyeken tiltakoztak az ítélet végrehajtásának elhalasztása és a perújrafelvétel érdekében. Prisender Emil, az Esterházy család barátja Vavro Šrobárhoz és Fábry Zoltánhoz is eljutott, akik Viliam Sirokynál és Klement Gottwaldnál is közbenjártak érdekében.⁴²¹ Šrobárnak Gottwald elnök kijelentette, hogy nincs kifogása a kegyelemadás ellen, ha azt kormánya minden szlovák minisztere támogatni fogja.⁴²² 1949. június 2-án a pozsonyi Népbíróság elnöke értesítést kapott, hogy az Esterházy elleni ítélet el lett halasztva. Végül a halálos ítélet végrehajtását felfüggesztették, és perének újrafelvételét rendelték el. Esterházy kegyelmi kérvényt nyújtott be, amelyben a következőket írta: „Igaz, hogy az I. Csehszlovák Köztársasághoz negatívan viszonyultam, de erre az álláspontra nem a cseh és a szlovák nép miatt, hanem kizárólag a kisebbségi politika nehéz körülményei miatt helyezkedtem (...) de még ha a legnagyobb mértékben vétettem volna is az I. CSR ellen, ezt későbbi tevékenységemmel nemcsak, hogy jóvátettem, hanem a büntetést is leróttam érte. Négy évet dolgoztam a Szovjetunió egy egészen északon fekvő gyárában, ahol ólmot kellett kevernem. Ennek következtében szinte minden fogam kiesett, s úgy megbetegedtem, hogy tudóm mindkét oldalán nyitott sebek vannak. Egészségi állapotom gyógyíthatatlannak bizonyult, s napjaim meg vannak számlálva. Tisztelettel kérem: szíveskedjék büntetésemet megváltoztatni, hogy utolsó néhány napomat a börtön falain kívül tölthessem, s hogy ne kelljen úgy meghalnom, mint egy javíthatatlan bűnözőnek.”⁴²³

Az újrafelvételi eljárás során a Pozsonyi Járásbíróság a halálos ítélet tízévi börtönbüntetésre változtatását javasolta, miután azonban ezt a fellebbviteli bíróság elutasította, az ügy ismét Klement Gottwald köztársasági elnök elé került, aki 1950. április 7-én a halálos ítéletet kegyelemből életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta. A csehszlovák vezetés döntését az motiválhatta, hogy a lakosságcsere lezajlása után nem állt érdekükben, hogy a baráti szocialista Magyarországgal emiatt konfrontálódjanak. A másik ok, hogy a Csehszlovákiában élő magyarság helyzete stabilizálódott, nem akarták azt egy kivégzéssel felkorbácsolni. Valamint azt is el akarták kerülni, hogy a magyar kisebbség a kivégzett Esterházyban a magyarellenes csehszlovák politika mártírját lássa. Esterházy 1957-ben bekövetkezett haláláig Csehszlovákia majdnem összes börtönét megjárta végül, Mirovban, a börtönkórházba halt meg.

Esterházy személye és politikai tevékenysége egyértelmű bizonyítékot mutatott arra, hogy tevékenységével a szlovák és a magyar népesség közeledését akarta elérni, és a kisebbségi szlovákok érdekei és kultúrájuk megértésére is

⁴²¹ MOLNÁR I. 2011. 29–35.

⁴²² SZENT-IVÁNYI G. 1995. 197.

⁴²³ SNA Bratislava, Fond Poverníctvo spravodlivosti. Tajné, karton číslo 4. Dok. č. 116/50-III/1. 1950. április 12.

törekedett. Ezzel példaértékű és időtálló erkölcsi értéket vitt be a politika világába. Helytállásának jutalma az lett, hogy 1945-ben letartóztatták a csehszlovák, majd a szovjet hatóságok. A Gulágon eltöltött évek megtörték életerejét, és a későbbi csehszlovákiai börtönök is csak súlyosbítottak egészségügyi állapotán. 1957-ben a Gulágon szerzett betegségébe halt bele. A visszaemlékezések alapján tudjuk, hogy a Gulág nehéz körülményei sem tudták megtörni Esterházy hitét és meggyőződését, a túlélésben a keresztény hite segítette. Esterházy történelmi szerepének megítélése magyar oldalról nem, de szlovák részről még mindig vitás. Esterházy érdeme, hogy tetteivel példát mutatott mind kortársainak, mind az utókornak.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL OL)
Külügyminisztérium (KÜM) 456. csomó. 51/pol. 1939. sz.
KÜM, 89. csomó. 1940–65 tétel.
KÜM, 459. csomó.
KÜM, Csehszlovákia, 28. doboz. 298/pol-1945.
KÜM, Csehszlovákia, 83. doboz, 54/1949.
XIX-A-1-n-539/Z. II. betétív
- Slovenský Národný Archív (SNA)
Ministerstvo vnútra, 15. doboz, 5499/1939.
Snem Slovenskej republiky, Príloha k tesnopiseckej zpráve o 21. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave 21. decembra 1939.
Snem Slovenskej republiky, Tesnopisecká zpráva o 34. zasadnutí Slovenského snemu.
Snem Slovenskej republiky, Tesnopisecká zpráva o 67. zasadnutí Slovenského snemu.
Fond Národný súd, Tnľud 19/47, mikrofilm II. A 951. Dok č. Tnľud 19/47/10.
Fond Národný súd, Tnľud 19/47, mikrofilm II. A 951. Dok č. Tnľud 19/47/27.
Fond Poverníctvo spravodlivosti. Tajné, karton číslo 4. Dok. č. 116/50-III/1. Ministerstvo zahraničných vecí, 130. doboz, 555/41. sz.
- Archív Bezpečnostných Složíek (ABS)
Fond 215. Signatura 215-51-81.

IRODALOM

- EDELSHEIM GYULAI Ilona: Becsület és kötelesség. 1. kötet 1918–1944. Budapest, Európa, 2000.
- ESTERHÁZY Lujza: Szívek az ár ellen. Budapest, Püski, 1991.
- JANEK István: Az elfelejtett háború. Történelmi Szemle, 2001/3–4. 299–313.
- PODĎUMBIERSKÝ Gál Ján: Z kalicha utrpenia. Komárno, Pravda, 1947.
- HETÉNYI Martin: (Zjednotená) Maďarská strana na slovensku 1939–1945. Nyitra, Univerzita Konštantína, 2011.
- MOLNÁR Imre: Esterházy János élete és mártírhalála. Budapest, Méry Ratio, 2010.
- MOLNÁR Imre: „Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...” Esterházy János élete és mártírhalála. Kecskés László Társaság, Komárom, 2008.
- MOLNÁR Imre (ed.): Esterházy János: A kisebbségi kérdés. Válogatott írások, beszédek, interjúk. Ister, Budapest, 2000.
- MOLNÁR Imre: Esterházy János (1901–1957). Nap, Dunaszerdahely, 1997.
- MOLNÁR Imre: Kegyelem életfogytig. Budapest, Metem, 2011.
- PODOLEC Ondrej: Slovensko–maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu. In: ŠTEFANSKÝ Michal–PURDEK Imrich (szerk.) Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20 storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15.–16. októbra 2002. Bratislava, Vojenský historický ústav, 2003.
- PEÉRY Rezső: Hét sovány esztendő gazdag termése. In: TÓTH László (szerk.): Hontalanok. Pozsony, Kalligram, 2013.
- PERČAN, Vilém: Slovenské národné povstanie. Nemci a slovensko 1944. Dokumenty. Bratislava, EPOCH, 1971.
- POPÉLY Árpád: Fél évszázad kisebbségben. Fórum, Somorja, 2014.
- SALLAI Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002.
- SALATNAI Rezső: Memorandum Maďari na území ČSR v rokoch 1938–1945. In: MAYER Judit (szerk.): Obžalovaný prehovorí. Dokumenty z dejín Maďarov v Československu. Bratislava, Kalligram, 1994. 168.
- SIMON Attila (szerk.): Esterházy János és a szlovenszkói Magyar Párt. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2014.
- SIMON Attila: Magyar idők a Felvidéken 1938–45. Budapest, Jaffa, 2014.
- SZENT-IVÁNYI Gábor: Graf János Esterházy. Wien, Köln, Weimar, Böhlau Verlag, 1995.
- SZOLZSENYICIN, Alekszandr: A pokol tornáca. Budapest, 1990.
- TÓTH László–MOLNÁR Imre: „Az örökség”. Új Forrás, 1990/4. Mellékletek. 16.

Sajtó

- Esti Újság, 1939. május 14.

- Magyar Hírlap, 1941. december 17.
- Magyar Nemzet, 1947. október 8.
- Új Hírek, 1940. május 9.

A KÖTET SZERZŐI

Bocskor Andrea (Beregszász, 1978)

2002-ben szerzett diplomát a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola angol–történelem szakán, ezt követően a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanársegédje és az ELTE Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolája Művelődéstörténeti programjának hallgatója. 2007-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára. Fokozatát 2011-ben szerezte meg, ezután a Főiskola Történelem-és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Intézet vezetője. 2013-ban PhD-fokozatát az Ukrán Tudományos Akadémia Ukrajna Története Intézetében ukrainai tudományos fokozattá minősítették át, megszerezte a történelemtudományok kandidátusa címet.

Kutatási területe: imagológia, nemzetkép-kutatás, magyarságkép-kutatás, ukrán magyarságkép, ukrán–magyar kultúrdiplomáciai kapcsolatok.

2014-től az Európai Parlament képviselője.

Seres Attila (Szekszárd, 1975)

Az általános iskolát szülővárosában végezte el, majd Budapestre került, ahol a Veres Pálné Gimnáziumban érettségizett. Egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán folytatta történelem és orosz filológia szakpáron, 1999-ben történelem és orosz szakos egyetemi előadói és középiskolai tanári oklevelet szerzett. Doktori tanulmányait az ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszéken folytatta, doktori disszertációját 2006-ban védte meg. 1999-től 2003-ig a Magyar Országos Levéltári referense, 2003–2011 között az MTA Történettudományi Intézete tudományos munkatársa, 2011–2012-ben a Moszkvai Magyar Kulturális Központ tudományos igazgatóhelyettese, 2012–2015 között a Moszkvai Magyar Levéltéri Intézet vezetője. 2015-től ismét az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa. A Magyar–Orosz Akadémiai Történész Vegyesbizottság tagja, a Magyar–Ukrán Akadémiai Történész Vegyesbizottság tudományos titkára, a Magyar–Bolgár Akadémiai Történész Vegyesbizottság alelnöke. Fő kutatási területe a magyar–szovjet politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok története 1917–1991 között.

Csiszár Imre (Hajdúnánás, 1979)

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán 2006-ban végzett történelemtanár, 2008-ban etnográfus, néprajztanár szakon, egyaránt jeles eredménnyel. Egyetemi évei alatt specializáció keretében ismerkedett a hadtörténelemmel és a muzeológus szakma rejtelmeivel. 2010-ben pedagógia szakot is végzett, de akkor már érdeklődése középpontjában a tudományos munka állt. Kutatásainak fő iránya a XX. századi magyar agrártörténethez

kapcsolódik. A második világháborút követő földosztás és a nem sokkal később kezdődő kollektivizálás mezőgazdaságra gyakorolt hatása mellett azonban behatóan foglalkozik a totális diktatúrák működésével és az 1950-es években elszabaduló állami terrorral. Szülővárosában, Hajdúnánáson 2011. november 3-án nyílt meg a Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény kiállítótermében *Kitaszítottak* címmel az az állandó történelmi kiállítás, amelynek létrehozásában és megszervezésében központi szerepet vállalt. 2015-ben sikeresen védte meg *Agrártermelés és agrártársadalom Hajdúnánáson az 1930-as évek második felétől az 1970-es évek végéig* című doktori értekezését. Jelenleg a Debreceni Egyetem Kollégiumi Igazgatóságát vezeti és a megkezdett kutatások által kijelölt úton haladva igyekszik mindig újabb ismeretekkel gazdagítani a hazai történettudományt. Eredményeit szakmai folyóiratokban folyamatosan publikálja és tudományos konferenciákon tartott előadásaiban rendszeresen ismerteti.

Fodor Gusztáv (Dercen, 1975)

Református lelkész, PhD hallgató. 1997-ben szerezte diplomáját, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán, lelkészi szakon. Elsődleges kutatási területe a szovjet egyházellenes politika erőterébe került Kárpátaljai Református Egyház 1944–1991 közötti szolgálatának feltárása. Az élő kárpátaljai református közösségek szellemi kincseit, és az évszázadok során kialakult egyházi szerepvállalást a pártállami diktatúra teljesen felszámolta. Kárpátalja szovjetizálása a zsarnokság mindenütt jelen való uralmát juttatta uralomra. Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* c. remekművéből tudjuk, hogy a zsarnokságnak az a természete, hogy nemcsak a börtönökben, nemcsak a vallató szobákban, hanem a zsarnokság a mártírjaink sírjánál is ott áll, és jogot formál arra, hogy megmondja, hogy kik is voltak Ők. A málenkij robot alatt elhurcolt kárpátaljai református magyar férfiak tízezrei és a letartóztatott református lelkészek elleni koncepciók perek ítéletei ennek a zsarnoki állításnak a torz és a teljes igazságot nélkülöző szomorú bizonyítékai. Fodor Gusztáv Istentől kapott kötelességének érzi, hogy az igazság kimondásának tudományos igényével ellentmondjon a zsarnokságnak. Ötletgazdája és alapítója a 2015 decemberében Nagymuzsalyban megalakuló Narancsik Imre Kutatói Műhelynek, melynek legfőbb célja a kárpátaljai reformátusság közel 500 éves múltjának, egyház-, és gyülekezettörténetének tanulmányozása, illetve a vonatkozó kutatások segítése.

Ötvös István (Budapest, 1972)

2000-ben végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, történelem–magyar nyelv és irodalom szakon. 2007-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában doktorált. 1999 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem, politológia és nemzetközi tanulmányok szakán tanít, 2013-tól a Jelenkortörténeti Tanszék tanszékvezetője. 2011-től a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen megbízott előadó. 2014-ben a Magyar Országgyűlés a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjává választotta. Kutatási területe az 1945–1990 közötti kommunista diktatúra, különös tekintettel a koncepciók perek, a cenzúra, a hadsereg és annak pártirányításának kérdése. 2006-tól a *Kommentár* folyóirat szerkesztőbizottsági tagja.

Janek István (Budapest, 1970)

Történész, az MTA BTK Történettudományi Intézet munkatársa. Budapesten él és dolgozik. 2010-ben szerzett PhD-fokozatot a Pécsi Tudományegyetemen. Disszertációjának témája a szlovák–magyar diplomáciai kapcsolatok 1939–1945 között. Kutatási területe a XX. századi Kelet-Európa és a kisebbségi-nemzetiségi kérdés története. Munkahelyén ezen belül és túlmenően több témakörrel is foglalkozott, ezek közül legfontosabbak a csehszlovák–magyar diplomáciai kapcsolatok 1918–1956 között, illetve az első bécsi döntéssel kapcsolatos kutatásai. Ezekkel kapcsolatosan, több mint 30 publikációja jelent meg a *Századok*, *Történelmi Szemle*, *Rubicon*, *BBC History* c. és más lapokban. Ezenfelül mintegy 20 publikációja jelent meg külföldi történész szaklapokban idegen nyelveken.

Ilyés Gábor (Kecskemét, 1971)

1996-ban a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán történelem–hittanári, majd 2003-ban a Debreceni Egyetemen történelem szakos tanári diplomát szerzett. 2003-tól a nyíregyházi Jókai Mór Református Általános Iskola történelem szakos tanára. 1999-től jelennek meg publikációi helytörténeti témában. Fő kutatási területei: Nyíregyháza emlékjeleinek története, a nyíregyházi és a megyei cserkészmozgalom története, a nyíregyházi római katolikus egyház története és a málenkij robot megyei vonatkozásai. 2013 októberétől a hetente megjelenő *Nyíregyházi Napló* hasábjain egy várostörténeti sorozatot publikál *Amiről az utcák mesélnek...* címmel. Várostörténeti kutatómunkáját 2005-ben Bencs László arany emlékéremmel, a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáját 2007-ben emléklappal, míg a magyarság épített öröksége megővésében végzett kimagasló munkáját 2008-ban Podmaniczky-díjjal ismerték el.

Köteles László (Kassa, 1957)

Helytörténész, kutató, 2010-től Bauer Edit EP-képviselő asszisztense.

Kutatási területei a XX. század regionális történelme, a málenkij robot a történelmi Abaúj-Torna megye területén, történelmi és kulturális értékvédelem az etnikai határokon túl (Szepesség, Sáros). 1992-től 2010-ig a Szlovák Parlament képviselője volt, és 1997-től a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok országos alelnöke. Fontos feladatának tekinti az értékvédelmet. Branyiszko alatt, Korontyon és Iglón sikerült megvalósítani az 1848-as honvédemlékműveket, valamint az 1848/49-es szabadságharcból származó honvédsír, vagy a volt honvédek sírjainak helyreállítását. Az első és a második világháborúban hősi halált halt magyar honvédek sírját folyamatosan számon tartják és gondozzák.

Lukáč Gábor (Királyhelmece, 1987)

Fiatal kutató, aki bodroközi kötődése révén szabadidejében annak történelmi eseményeit kutatja. Egyetemi tanulmányait a Komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának történelem–magyar nyelv és irodalom szakán végezte. Szakdolgozatában a bodroközi kisközség, Kistárkány 1945–1990 közötti történelmét írja le, melyben több témakört is felölel. Többek között foglalkozik a Kistárkányt is súlyos veszteségekkel érintő málenkij robottal, a község szövetkezesítésével, a falu közösségi, sport- és kultúrtörténetével, valamint nem utolsósorban a falut is érintő rendszerváltással. Az egyetem befejezését követően sem távolodott el a történészi munkától, hiszen rendszeresen foglalkozik faluja történetével, vezeti a település krónikáját, és jelenleg is kutatást végez többek között a málenkij robot témakörében is.

Dupka György (Tiszabökény, 1952)

Történész, kiadói főszerkesztő, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára. 1979-ben Ungváron szerzett magyar szakos bölcsészdiplomát. 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kulturális mediátor szakos másoddiplomát kapott. Mint elkötelezett Gulág-Gupvi kutató eddigi feltárásait, a tanulmányutak során szerzett tapasztalatait a legutóbbi kétéves kiadott munkáiban összegezte (*Szolyva a mi Golgotánk*, 2012, „*Hova tűnt a sok virág...*”, 2013), amelyek alapot képeztek a doktori (PhD) értekezés megírásához is. 2014. szeptember 19-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelemtudományok doktori iskolájában *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)* címmel megvédte doktori (PhD) disszertációját a legmagasabb minősítéssel. Munkáinak elektronikus változata a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható:

www.kmmi.org.ua Online hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/...> Legutóbbi szakmai elismerése: Lénárd Ödön Alapítvány arany Gulág-émlékérme(2017).

Szamborovszkyné Nagy Ibolya (Sárosoroszi, 1970)

1992-ben az Ungvári Állami Egyetem történelem karán végzett. Diplomázás után Ungváron, majd Nagyberegen dolgozott történelem–földrajz szakos középiskolai tanárként. 1999-től a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola óraadó, 2002-től rendes tanára lett. 2002-től az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kelet-Európa 19–20. századi története doktori programjában vett részt, majd 2011-ben szerzett PhD fokozatot. 2005-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, s egyben az intézmény Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója. Kutatási objektuma az 1945 utáni szovjet társadalomtörténet és oktatáspolitikai. Jelenleg mikrotörténeti kutatásokat végez Nagybereg település szovjet időszakának múltjából (a község társadalmát radikálisan átalakító deportálások, koncepciós perek, kolhozosítás tematikájában).

Molnár D. Erzsébet (Beregszász, 1979)

2002-ben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán diplomázott angol–történelem szakon, ezt követően a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanársegédje és a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában hallgatója, ahol 2015-ben szerzett fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, illetve a Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Kutatóközpont munkatársa. Kutatási területe a málenkij robot kárpátaljai vonatkozásai, illetve a kárpátaljai magyarok a donbászi munkaszolgálaton (1944–1953).

Наукове видання

Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцького
при Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II

2017

**ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ,
МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ
Угорці та німці Карпатського басейну в таборах
військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу
(1944–1953 рр.)**

Редактори:

Молнар Д. Єлизавета – Молнар Д. Стефан

Відповідальний за випуск: *Орос І.*

Верстка: *Молнар Д. С.*

Дизайн: *Молнар Д. С.*

Коректура: *Гнатик-Рішко Марта*

Підписано до друку 25.03.2017 р. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 21,45. Формат 70х100/16. Тираж 200 прим.

Т-12 ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ. Угорці та німці Карпатського басейну в таборах військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу (1944–1953 рр.). Матеріали міжнародної наукової конференції у м. Берегово, 17-20 листопада 2016 р. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. – 280 с.

ISBN 978-617-7404-36-0

Збірник включає матеріали міжнародної наукової конференції "ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ. Угорці та німці Карпатського басейну в таборах військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу (1944–1953 рр.)", що відбулася 17–20 листопада 2016 р. у м. Берегове.

ББК: 63.3 (2РОС)-8
УДК: 323.282 (061.3)

ISBN 978-617-7404-36-0

9 786177 404360 >